

ЩОДО АНАЛІЗУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

С. ШАПТАЛА,
здобувач кафедри економічної безпеки НАВС

SUMMARY

The main threat to the economic security of the state that exist in today's society, and the role of public and legal support to neutralize them. The mechanism of the institutional and legal regulation of economic security and its individual components. Analyzed the normative basis of organizational and legal mechanism for the regulation of economic security.

Keywords: economic security, national security, threats, organizational and legal regulation, mechanism, public and legal support

* * *

Розглянуто основні загрози економічній безпеці держави, які існують у сучасному суспільстві, та роль державно-правового забезпечення у їх нейтралізації. Визначено механізм організаційно-правового регулювання економічної безпеки та його окремі складові елементи. Проаналізована нормативна основа організаційно-правового механізму регулювання економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, загрози, організаційно-правове регулювання, механізм, державно-правове забезпечення

* * *

Рассмотрены основные угрозы экономической безопасности государства, которые существуют в современном обществе, и роль государственно-правового обеспечения в их нейтрализации. Определен механизм организационно-правового регулирования экономической безопасности и его отдельные составляющие. Проанализировано нормативную основу организационно-правового механизма регулирования экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная безопасность, угрозы, организационно-правовое регулирование, механизм, государственно-правовое обеспечение

Постановка проблеми. Економічна безпека держави вже давно набула свого особливого значення в існуванні сучасного суспільства. Проте належний та стабільний стан забезпечення економічної безпеки не досягається сам по собі, не є результатом випадкового збігу обставин або привабливої економічної ситуації на ринках, а досягається в процесі кропіткої та цілеспрямованої діяльності як суспільства, так і держави, зусилля яких завдяки правому опосередкуванню, що обумовлено дією принципу верховенства права відповідно до ст. 8 Конституції України, поєднуються в єдине та цілісне явище – відповідний правовий механізм забезпечення економічної безпеки [1]. Прийнята у 1997 р. Концепція національної безпеки України прямо вказує, що національна безпека України досягається шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій і програм у таких сферах, як політична, економічна, соціальна, воєнна, екологічна, науково-технологічна, інформаційна тощо [1]. Але така виважена політика можлива лише за умов надійно функціонуючого механізму її організаційно-правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми забезпечення економічної безпеки держави в сучасній науці розглядались в роботах таких вітчизняних та зарубіжних науковців як Л. Абалкін, В. Білоус, О. Бандурка, О. Барановський, І. Бінько, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, Б. Губський,

М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Мунтян, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, В. Тамбовцев, В. Шлемко та ін. Водночас особливості механізму організаційно-правового регулювання досліджуваної сфери вивчений не у повному обсязі.

Метою статті є аналіз особливостей механізму організаційно-

правового регулювання економічної безпеки держави та його окремих складових елементів.

Виклад основного матеріалу.

Сьогодні економічна безпека держави перебуває під впливом цілої низки загроз, які порушують її стабільність та здатність до саморозвитку та прогресу. Варто зазначити, що законодавець чітко виділив перелік загроз національній безпеці, однією зі складових якої є економічна безпека. Зокрема, у ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. до них віднесено: істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку; ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансо-

вим кризам; зростання кредитних ризиків; критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення; загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України; недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці; критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку; нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості; велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів; небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки; неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці; критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави; «тінізація» національної економіки; переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними тощо [2].

До можливих загроз в економічній сфері Концепція національної безпеки, затверджена Постановою Верховної Ради України від 18 липня 1995 р. відносить: неефективність системи державного регулювання економічних відносин; наявність структурних диспропорцій, монополізму виробників, перешкод становленню ринкових відносин; невирішеність проблеми ресурсної, фінансової та технологічної залежності національної економіки від інших країн; економічна ізоляція

України від світової економічної системи; неконтрольований вплив за межі України інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів; криміналізація суспільства, діяльність тіньових структур [3].

На слушну думку О. Кальмук, загроза економічній безпеці представляє собою загрозу економічному суверенітету, а це означає поступове перетворення країни на сировинний придаток, джерело дешевих трудових, матеріальних, фінансових, інформаційних та інших ресурсів, що врешті решт може привести до втрати країною своєї територіальної цілісності та незалежності [4, с. 117], що прямо суперечить Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., якою у ч. 1 розділу IV «Економічна самостійність» зазначено, що Україна самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах [5].

Слід погодитися з професором З. Варналієм, який вказує, що узагальнення думок учених і експертів щодо джерел виникнення загроз економічній безпеці дає змогу стверджувати, що головна загроза полягає у відсутності цілеспрямованої політики державного регулювання економічними процесами в контексті реалізації проголошених стратегій соціально-економічного розвитку країни [6].

Механізм державно-правового забезпечення економічної безпеки формується із врахуванням основних завдань, специфіки національної економіки. Логічно, що схема побудови є індивідуальною для кожної країни. Її повнота та ефективність багато в чому залежить від законодавчої бази держави, матеріально-технічної та фінансової основи захисту економіки.

Деякі автори зауважують, що механізм забезпечення економічної безпеки виступає частиною загальнодержавного механізму забезпечення національної безпеки, і крім того, обумовлений ним та залежати від нього, у тому числі й в частині визначення структурних елементів, що в своїй основі має зв'язок загального та особливого [7, с.809].

Ураховуючи наявні у вітчизняній

юриспруденції концепції механізму організаційно-правового регулювання економічної безпеки України можна стверджувати, що механізм державно-правового забезпечення економічної безпеки держави представляє собою сукупність правових, управлінських, економічних, організаційних і мотиваційних способів забезпечення економічних інтересів як держави, суспільства, так і окремих суб'єктів економіки, за допомогою чого, з урахуванням особливостей національної економіки, забезпечується отримання прибутку, величина якого є достатньою, як мінімум, для перебування держави в економічній безпеці.

Метою державно-правового забезпечення економічної безпеки держави є досягнення максимальної стабільності функціонування економіки, а також створення основи для подальшого її зростання, навіть за наявності об'єктивних та суб'єктивних факторів, що несуть загрози. В умовах сучасної світової економічної кризи це особливо актуально.

Головні завдання державно-правового забезпечення економічної безпеки полягають у передбаченні та випередженні можливих загроз, які призводять до кризового стану, а також проведення антикризового управління, яке спрямоване на виведення країни з кризового стану; мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану країни, зокрема його фінансовим, матеріальним, інформаційним, кадровим ресурсам на основі розробленого комплексу заходів економіко-правового та організаційного характеру.

Узагальнення точок зору науковців, що досліджували сутність механізмів адміністративно-правового регулювання економічної безпеки, дає змогу зазначити, що до їх складу фахівці відносять норми права; нормативні акти, юридичні факти й акти застосування права; правовідносини; акти реалізації прав і обов'язків; суб'єктів та об'єктів впливу; принципи та інструменти; методи регулювання; діяльність, спрямовану на забезпечення економічної безпеки

та процедури та алгоритми її реалізації; техніки і технології управління; організаційні структури і управлінський персонал; відповідне забезпечення (політичне, правове та інформаційне) [8, с. 30; 9, с. 14-17; 10, с. 14; 11, с. 28].

Проте аналіз зміст і значень кожного з наведених явищ, які, на думку деяких фахівців входять до складу вищезазначеного механізму, вказує на доцільність висловленої в адміністративній науці думки, що не всі із вказаних явищ слід відносити до елементів цього механізму. Зокрема, деякі автори зауважують на сумнівності включення до механізму державно-правового забезпечення економічної безпеки: а) суб'єктів, адже саме вони застосовують цей механізм; б) об'єкту, на підставі того, що саме щодо нього і застосовується цей механізм; в) правовідносин, тому що, механізм як раз і впорядковує ці відносини, він щодо них спрямований, а тому навряд чи об'єкт упорядкуванням може сам себе упорядковувати [7, с.810].

На підставі дослідження змістовного наповнення поняття «механізм державного управління» українська вчена Н.М. Ткачова відмічає, що до складу комплексного механізму управління можуть входити економічний, мотиваційний, організаційний, політичний та правовий механізми і окремо наголошує, що забезпечення економічної безпеки держави безпосередньо здійснюється за допомогою механізмів її реалізації [11, с.14, 28].

В цьому контексті відмітимо точку зору О.С. Саєнко, який стверджує, що в основі системи зміцнення економічної безпеки країни лежить відповідний її механізм, який складається із взаємопов'язаних та взаємодіючих складових: нормативно-правових; інституційно-організаційних; кадрових; інформаційно-аналітичних [12, с. 10, 12].

Дещо уточнюючи структуру забезпечення економічної безпеки, запропоновану О.С. Саєнком, А.Й. Присяжнюк до структури адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпе-

ки держави наполягає на доцільності включення блоків з таким змістом, як: нормативно-правовий (сукупність норм права та нормативно-правових актів, юридичні факти); інституційно-організаційний (система уповноважених органів управління в сфері забезпечення економічної безпеки); процедурно-функціональний (принципи та інструменти, методи регулювання, а також процедури і алгоритми реалізації діяльності по забезпеченню економічної безпеки, включаючи техніки і технології управління); забезпечувальний (кадрове, інформаційне, матеріально-технічне та інше забезпечення); інформаційно-аналітичний (аналіз стану розвитку та існування об'єкта забезпечення).

В аспекті цього слушною є думка вітчизняної дослідниці І.І. Подік, яка запевняє, що механізм забезпечення економічної безпеки України має включати чотири основні елементи: нормативно-правову основу; функціональний механізм публічної влади; систему суб'єктів господарювання; суспільно-політичну інфраструктуру [12]. Наведене вказує, що при такому підході ми отримуємо відповідну правову, організаційну та функціональну єдність, що втілюється в механізмі державно-правового забезпечення економічної безпеки України, де єдність забезпечується спільною правовою основою механізму та єдиною природою його організаційної структури.

Аналіз нормативно-правових джерел та фахової літератури дає змогу зазначити, що функціональний механізм забезпечення економічної безпеки складається з таких елементів, як: державний апарат; система місцевого самоврядування; органи влади Автономної Республіки Крим. На думку багатьох вітчизняних дослідників, провідну роль у цьому механізмі відіграють: Президент України; Верховна Рада України; КМУ; Рада національної безпеки і оборони України; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; Конституційний суд України; суди загальної юрисдикції; правоохоронні органи; органи місцевої державної влади, міс-

цевого самоврядування; суб'єкти господарювання підприємства, організації; громадяни та об'єднання громадян [13; 12].

Нормативно-правова основа забезпечення економічної безпеки на сьогодні в цілому створена і складається з кількох рівнів правових актів: міжнародних законодавчих актів, Конституції України [1], базового Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р., статутних і галузевих законів, підзаконних нормативних актів, а також деяких політико-правових документів декларативного характеру.

В Україні основою нормативно-правової забезпечення економічної безпеки є Конституція України [1]. Зокрема, у Конституції України чітко зазначено, що разом із захистом суверенітету і територіальної цілісності України гарантування її економічної безпеки є найважливішою функцією держави, справою всього українського народу [1]. Грунтуючись на основних засадах Конституції, уряд України будує державну політику. Так, з метою системного підходу до забезпечення економічної безпеки України Верховною Радою України у 1997 р. було прийнято Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України.

Прийнята Концепція у розділі IV зазначає, що державна політика національної безпеки визначається виходячи з пріоритетності національних інтересів та загроз національній безпеці України і здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм у різних сферах національної безпеки відповідно до чинного законодавства. Зокрема, до основних напрямків державної політики національної безпеки України Концепцією в економічній сфері віднесено: недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів, їх перетікання в тіньову економіку; контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника;

боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому впливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів тощо.

На виконання вимог п. 17 ч.1 ст. 95 Конституції України був прийнятий також і Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р., який визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. Зокрема, ст. 8 зазначеного закону України вказує, що з урахуванням геополітичної і внутрішньої обстановки в Україні діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, піднесенні економіки країни та ін. Відповідно до вказаної статті основними напрямками державної політики з питань забезпечення національної безпеки в економічній сфері є: забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки; прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату; підвищення ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв; вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій; подолання «тінізації» економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення впливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси; забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку; здійснення виваженої політики вну-

трішніх та зовнішніх запозичень; забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення; забезпечення продовольчої безпеки; захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту – поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу; посилення участі України у міжнародному поділі праці, розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях тощо.

Відповідно до пп. 1 і 17 ч. 1 ст. 106 Конституції України, ч. 2 ст. 2 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. розроблена і затверджена Президентом України Стратегія національної безпеки України від 12 лютого 2007 р., виконання якої покладено на Кабінет Міністрів України. Задля забезпечення прийнятого рівня економічної безпеки п. 3.3 зазначеної стратегії передбачено такі заходи:

- поліпшення інвестиційного клімату, зокрема, шляхом забезпечення дієвого захисту права власності, удосконалення регуляторного і корпоративного законодавства, обмеження монополізму, розвитку фінансового і фондового ринків;

- реформування податкової системи, забезпечення спрямованості фіскальної політики держави на зменшення питомої ваги усіх складових матеріальних витрат в економіці;

- підвищення ефективності використання державних коштів, забезпечити дієвий державний контроль за діяльністю суб'єктів природних монополій, прозорість використання ними фінансових ресурсів, ефективність тарифної та регуляторної політики;

- спрямування заходів економіч-

ної політики на зміцнення фінансового стану суб'єктів господарювання, забезпечення їх націленості на збільшення рентабельності та капіталізації;

- забезпечення випереджувального розширення внутрішнього ринку, уникнення критичної залежності національної економіки від кон'юнктури світових ринків;

- підвищення конкурентоспроможності національної економіки;

- формування національної інноваційної системи, розширення інвестиційних можливостей для реалізації інноваційних проектів.

- активізація інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній та інформаційно-комунікаційній галузях, які в сукупності формують інфраструктуру економіки знань – основу майбутньої конкурентоспроможності України у глобалізованому світі.

- земельна реформа та забезпечення пріоритетного розвитку агропромислового комплексу як основи продовольчої безпеки держави.

Деякі аспекти забезпечення економічної безпеки більш-менш комплексно та широко висвітлює Господарський кодекс України (далі – ГК України). Так, ст. 19 ГК України висвітлюється державний контроль та нагляд за господарською діяльністю, де говориться, що держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у різних сферах.

На міжнародному рівні також існують певні нормативно-правові акти, які врегульовують питання забезпечення економічної безпеки. Зокрема, Заключний акт Народи з безпеки і співпраці в Європі від 1 серпня 1975 р., у розділі «Економічна і комерційна інформація» якого держави-учасниці, вважаючи, що економічна інформація за своїм характером повинна була б забезпечувати відповідний аналіз ринків та розробку середньострокових і довгострокових прогнозів, сприяючи тим самим встановленню стійких торгових потоків і кращому використанню торгових можливостей, виражаючи готовність поліпшувати якість і розширювати обсяг та роз-

повсюдження економічної і відповідної адміністративної інформації, сприятимуть регулярній і за можливості в більш короткі терміни публікації та розповсюдженню економічної і комерційної інформації, зокрема: статистичних даних про виробництво, національний доход, бюджет, рівень споживання та продуктивності праці; статистичних даних про зовнішню торгівлю; законів і регламентів, що стосуються зовнішньої торгівлі; інформації, що використовується для економічного прогнозування з метою сприяння розвитку торгівлі; іншої інформації, корисної для ділових людей у комерційних контактах, наприклад, періодично видаваних довідників, переліків і, коли це можливо, структурних схем фірм та організацій, що займаються зовнішньою торгівлею; заохочуватимуть роботу з гармонізації статистичних номенклатур, що проводиться в міжнародному плані, особливо в рамках Європейської економічної комісії ООН.

На забезпечення економічної безпеки також направлена Стратегія економічного розвитку Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 року від 14 листопада 2008 р., яка передбачає комплексно заплановані та скоординовані заходи діяльності держав-учасниць СНД щодо забезпечення цілеспрямованих і погоджених дій для забезпечення економічної безпеки.

Висновки. Таким чином, на сьогодні система нормативно-правового забезпечення економічної безпеки України є цілком сформованою, проте вищезазначені законодавчі акти не містять конкретних механізмів забезпечення економічної безпеки, зокрема у жодній стратегії або програмі соціально-економічного розвитку не йдеться мова про забезпечення економічної безпеки регіонів, а надто жодних спроб внести зміни до зазначеного документа з урахуванням сучасної економічної ситуації зроблено не було. Також варто зазначити, що в недостатній мірі регулюється державою економічна безпека підприємства, в необхідному обсязі від-

сутні відповідні законодавчі акти, що, звісно, негативно впливає на рівень їх економічної безпеки.

Література:

1. Конституція України [Текст] : офіц. текст : [прийнята на 5 сесії Верховної Ради від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про основи національної безпеки України [Текст] : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

3. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України [Текст]: Постанова Верховної Ради України від 18 липня 1995 р. № 532-95-п. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/97_bez.html. – Назва титулу з екрану.

4. Кальмук О. Механізми забезпечення економічної безпеки України [Текст] / О. Кальмук // Журнал «Схід». – № 2 (109) лютий 2011 р. – С. 117-118.

5. Декларація про державний суверенітет [Текст] : Декларація Верховної Ради Української РСР від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – N 31. – Ст. 429.

6. Варналій З. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України [Текст] / З. Варналій : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rainbow.gov.ua/news/25.html>. Назва титулу з екрану.

7. Присяжнюк А.Й. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави [Текст] / А.Й. Присяжнюк // Форум права. – 2011. – № 1. – с. 808–813 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e./FP/11praiebd.pdf. – Назва титулу з екрану.

8. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве [Текст] / С.С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1966. – 187 с.

9. Ківалов С.В. Адміністративне

право України [Текст] : [Навчально-методичний посібник] / С.В. Ківалов, Л.Р. Біла. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – Одеса: Юридична література, 2002. – 312 с.

10. Половян О.В. Механізм забезпечення економіко-екологічної безпеки господарських систем [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08 лютого 03 «Економіка та управління національним господарством» / О.В. Половян. – Донецьк, 2005. – 20 с.

11. Ткачова Н.М. Механізми державного регулювання економічної безпеки регіону [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Н.М. Ткачова. – Запоріжжя, 2009. – 40 с.

12. Саєнко О.С. Зміцнення економічної безпеки як чинник ефективного функціонування економічної системи [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. серпня 2000 р.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / О.С. Саєнко. – О., 2010. – 20 с.

13. Користін О.Є. Теоретико-методологічні й організаційні проблеми забезпечення економічної безпеки [Текст] / О.Є. Користін : [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknvvs/2010_5/korustin.htm. – Назва з титулу. екрану.